

GAVRIIL PREDĂ (COORD.)

23 AUGUST 1944

80 de ani de la evenimente

CORINT
ISTORIE
AUTORI ROMÂNI

*Raportarea serviciilor
de informații străine la Actul de la
23 august 1944 și urmările acestuia*

SORIN APARASCHIVEI

La începutul lui 1943, conducerea statului român a realizat că Germania va pierde războiul și că sovieticii se vor „jertfi” pentru a ne „elibera” de sub germani, situație în care Kremlinul ar fi dobândit o anumită legitimitate în a se amesteca în sistemul intern al țării noastre. De asemenea, o ieșire ratată din „Axă” a României ar fi atras ocupația militară germană, ceea ce ar fi crescut și mai mult costurile „eliberării” noastre de către sovietici.

Așa că singurele soluții acceptabile pentru țara noastră erau cele legate de anglo-americiani, căroră, într-o anumită măsură, le convenea războiul pe care îl duceam alături de Germania contra Uniunii Sovietice, cele două tabere măcinându-se reciproc departe de teatrul de operații din Vest. Din acest punct de vedere, țara noastră lucra pentru interesele anglo-americeane.

Ca atare, conducerea statului român a ordonat SSI să identifice soluții care să *evite ocupația militară sovietică a României* și dacă și în ce condiții anglo-americanii puteau să ne sprijine.

O soluție convenabilă, dar greu de pus în practică era ca Germania să fi renunțat la războiul ei din Vest. SSI raportase că serviciile de informații britanice și americane purtau tratative cu germanii (în Anglia și Elveția) peste capul sovieticilor. Traian Borcescu, șeful Secției Contrainformații din SSI, știa că Ion Antonescu avea de la Adolf Hitler o *incuviințare de tatonare* cu anglo-americanii în vederea ieșirii din război, în contra sovieticilor.¹ De aceea, probabil, nici sovieticii nu presau cu contraofensiva spre Vest, pentru a nu risca coagularea contra lor a unei „monstruoase coaliții” anglo-americano-germane.²

Conform SSI, „sovieticii apreciază că anglo-americanii caută să-și mențină forțele militare intacte spre a interveni în luptă numai după ce Germania și Uniunea Sovietică se vor fi slăbit reciproc, Kremlinul suspectează că Londra și Washingtonul cred că-și vor putea impune punctul lor de vedere la organizarea lumii după război”, dar, „pentru a dejuca acest plan anglo-american, Moscova scoate strigăte de alarmă pentru deschiderea unui al doilea front de luptă, afirmând că este în pericol de moarte. În realitate însă, deși URSS a suferit pierderi importante, armata sovietică ar mai dispune de $\frac{3}{4}$ din forțele ei inițiale, pe care, ca și anglo-americanii, vrea să le păstreze pentru ultima fază a războiului. Anglo-americanii cunosc faptul că dacă ar deschide un al doilea front (în Balcani), aceasta ar duce

¹ ACNSAS, Fond Penal, dosar nr. P 000218 (lotul Pătrășcanu), vol. 4, f. 245.

² Vezi și: Sorin Aparaschivei, *Serviciul britanic de informații în România (1916-1950)*, Editura Militară, București, 2020.

la slăbirea atât a Germaniei, cât și a anglo-americanilor, ceea ce ar permite rușilor să-și spună cuvântul hotărâtor în Vest”¹.

Și avertiza: „Singurele posibilități ale anglo-americanilor sunt acelea de a produce unele diversiuni, dar fără impact militar”, precum: ofensivă puternică în Turcia; încercări de debarcare în Grecia (prin unitățile din Siria și Palestina); demonstrații din partea flotei sovietice în Marea Neagră asupra litoralului Turciei (Dardanele) sau chiar asupra litoralului bulgar; încercări de revolte în Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia, România, Bulgaria și Ungaria; încercări de mișcări în Balcani pe chestiunea macedoneană, însă „anglo-americanii nu au în estul Mării Mediterane capacitatea militară pentru a sprijini România contra Germaniei la o eventuală ieșire a noastră din război”².

La câteva zile după Conferința Aliată de la Teheran, din noiembrie – decembrie 1943, ofițerii SSI au raportat că „Stalin se va afla în poziția de a-și impune voința oriunde va ajunge Armata Roșie”. Din *sursă britanică* s-a obținut informația că „s-a decis ocuparea militară de către cele trei puteri aliate a teritoriilor aflate sub controlul Wehrmachtului și a țărilor aliate cu Germania. URSS a pretins ocuparea militară până la încheierea definitivă a păcii (care ar urma să se încheie după 3-4 ani de la încetarea conflictului) a Finlandei, Poloniei, Moldovei până la Carpați și a Dobrogei românești. Totodată, sub formă de garanții provizorii, URSS a cerut ocuparea unor

¹ SANIC, Fond Președinția Consiliului de Miniștri – Serviciul Special de Informații (PCM-SSI), dosar nr. 57/1938, vol. 1, f. 212.

² *Idem*, dosar nr. 3709, f. 74.

baze aeriene și maritime pe coasta dobrogeană, probabil Constanța”. De asemenea, „rușii reclamă și stăpânirea definitivă a Gurilor Dunării, *sub motive de securitate politică și economică*”. Totuși, „există divergențe între cei trei aliați. Dacă Anglia este de acord cu cererile sovieticilor, mizând în viitor pe o amicitie și colaborare militară cu URSS în dauna statelor mici din estul Europei, care au făcut cauză comună cu Germania, în schimb SUA, care apreciază sacrificiile făcute de URSS, consideră că cererile sovietice trebuie strâns limitate. În final, americanii au cedat punctului de vedere englez, admitând ocuparea de către ruși a teritoriilor românești cedate la 27 iunie 1940, inclusiv pretenția sovietică de anexare a Gurilor Dunării [...]. Englezii și americanii sunt hotărâți să nu cedeze rușilor mai mult decât teritoriile pierdute de aceste state prin actele de forță din anul 1940 și nu vor permite amestecul rușilor în problemele interne ale țărilor limitrofe”¹.

Între timp, observându-se că Ungaria își redusese participarea militară pe frontul antisovietic, atrăgând astfel bănuiala că se menaja pentru un atac-surpriză care să-i aducă și restul Transilvaniei, România a organizat o *armată secretă de rezervă* – în număr de aproximativ 220 000 de soldați, pe care a ascuns-o în „acte”², acțiune acoperită contrainformativ și de Traian Borcescu. La începutul lui 1944, SSI a „scurs” această informație către serviciile de informații anglo-americane, șefii acestora apreciind că noua situație

¹ *Idem*, Fond Direcția Generală a Poliției (DGP), dosar nr. 46/1931, f. 336–338.

² Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Drama generalilor români (1944–1964)*, Editura Enciclopedică, București, 1997, pp. 263–275.

putea schimba radical chiar angajamentele guvernelor lor față de Uniunea Sovietică, în sensul că *armata secretă română* însumată cu armatele aproape intacte ale Ungariei și Bulgariei (aproximativ 500 000 de soldați în total)¹ și sprijinită de una sau două mii de parașutiști britanici (așa-numita „schemă a colonelului român *Black*”) putea provoca cu succes, prin eforturi proprii, ieșirea acestor state din Axă înainte ca armata sovietică să intervină pe teritoriul României. Însă vechile animozități ungaro-române au fost mai puternice și planul a căzut. Ungaria a încercat de una singură ieșirea din Axă, dar a fost ocupată de trupele germane, în martie 1944. Era exact situația de care se fereau românii.

William Donovan, șeful OSS, raporta președintelui Franklin Delano Roosevelt că Iuliu Maniu, având permisiunea regelui Mihai I, îi întreba dacă reprezentanții SUA și ai Marii Britanii au un plan de acțiune în cazul în care România urma să fie ocupată asemenea Ungariei, ținând seama că în noua situație exista pericolul ca germanii să forțeze România să-și sporească efortul pe frontul rusesc? Însă Donovan avea deja răspunsul, atenționându-și președintele că *America nu are pregătit un plan pentru a desfășura operațiuni militare imediate în zonă*.² După acest eșec,

¹ Fapt confirmat și de birourile OSS din Cairo și Istanbul. Vezi și: Gheorghe Buzatu, *Războiul mondial al spionilor (1939–1989)*, Editura B.A.I., Iași, 1991, Capitolul „Din nou în spatele ușilor închise”, pp. 149–191; Dennis Deletant, *Activități britanice clandestine în România în timpul celui de al Doilea Război Mondial*, Editura Humanitas, București, 2019, p. 177.

² Office of Strategic Services, Washington D.C., 27 March 1944 (secret), *Memorandum for The President*, semnat de William Donovan,

la cererile repetate ale aliaților lor sovietici, anglo-americanii au bombardat Bucureștiul la 4 aprilie 1944, apoi de încă 28 de ori până la 19 august 1944.

Regele Mihai I face planuri pentru rezistența subversivă contra ocupației politico-militare sovietice

În calea inevitabilei invazii sovietice, Palatul Regal (regele fiind sfătuit de consilieri militari) a curtat Kremlinul cu un plan care să provoace prăbușirea frontului germano-român. Planul era tentant pentru sovietici, deoarece ar fi limitat masiv pierderile în rândul armatei sovietice „eliberatoare”, ar fi scos din luptă însemnate forțe militare germane, ar fi pus la dispoziția armatei sovietice mari rezerve de combustibili, ar fi urgentat prăbușirea fronturilor germane în Balcani și Ungaria și ar fi dus la scurtarea războiului mondial cu cel puțin șase luni, conform unor lucrări publicate. Urma ca la o dată convenită cu sovieticii (fixată la 26 august 1944) unii șefi militari români și trupele comandate de ei să se dea la o parte din calea ofensivei sovietice (*non-combat*), provocând astfel prăbușirea frontului.

Evident că oferta românilor nu convenea anglo-americanilor, care ar fi voit ca forțele germane și sovietice să se macine în continuare în această parte a Europei. Se cuvine a fi remarcat în acest sens comentariul făcut imediat după 23 august 1944 de către agenția Reuter,

<http://docs.fdrlibrary.marist.edu/psf/box4/a54m01.html>.

conform căruia „Două grupe mari de armate sovietice sunt acum libere pentru alte mișcări, acest fapt înseamnă că 40-50 de divizii sovietice sunt disponibile pentru un alt teatru de luptă”¹.

În secret însă, Palatul Regal și instituțiile de forță au activat planurile pentru rezistența subversivă împotriva ocupației și ingerințelor sovietice în organizarea internă a României. Sens în care s-a colaborat și conlucrat cu serviciile de informații anglo-americane. Din decembrie 1943, se aflau în „arest” la București, după o parașutare clandestină: colonelul Alfred Gardyne de Chastelain, șeful SOE Balcani; căpitanul Ivor Porter; căpitanul Metzeanu. Li s-a adăugat, în iunie 1944, și Alexander Eck, *șeful serviciului englez de spionaj în România*, parașutat și arestat în Moldova. El și fruntașul liberal Dan Brătianu (agent al MI6) au plecat la Istanbul chiar la 23 august 1944 pentru a discuta colaborarea româno-anglo-americană (pe linie antisovietică), având întâlniri cu: Arthur Ellerington (de la SIS/MI6), maiorul Frank Wisner (OSS), maiorul Robert Bishop (OSS), Archer (atașatul militar american la Ankara), Frank Stevens (OSS) și David Fischman.²

La 29 august 1944, de la Bari (Italia) a sosit la București, după mai multe amânări – una chiar la 23 august –, o echipă „românească” a OSS, formată din lt. Șerban Valimărescu, lt. Hagigogu, sg. Fehrenbach și cpt. Matei Ghika-Cantacuzino, cu misiunea (*Hammerhead*)

¹ ACNSAS, dosar nr. 012256, privind *Actul de la 23 august 1944. În lumina comentariilor străine*, f. 6–7.

² ASRI, dosar nr. 25374, vol. 36, f. 115.

repatrierii prizonierilor aliați și a „ghidării” Palatului Regal în relația cu sovieticii.¹

La cererea serviciilor speciale anglo-americeane, SSI a format o structură clandestină pe *profil antisovietic*, *Grupa Specială*, care, în perioada septembrie 1944 – aprilie 1945, a lucrat exclusiv pentru anglo-americiani, care au asigurat finanțarea și acoperirea secretă (legitimații americane). Și partidele politice istorice au format grupări paramilitare de rezistență contra agresiunii sovietice. Maiorul Robert Bishop de la OSS a ținut să sublinieze că SSI a pus la dispoziția americanilor toate dosarele pe care le avea despre Rusia, conținând „probabil cele mai bune informații care existau despre sovietici în toată Europa, cu excepția Germaniei, mergând în urmă până la Primul Război Mondial”².

Ocupația sovietică a țării a făcut ca lideri ai PCdR (agenți sovietici) să se afle în centrul atenției serviciilor de informații. Reamintim că la înființarea acestui partid membrii săi s-au divizat între „internaționaliști”, adepți întocmai ai directivelor Kremlinului, inclusiv în privința Basarabiei, și „național/naționaliști”, care nu agreau total directivele și nu recunoșteau revendicările sovietice asupra unor teritorii românești. Din decembrie 1943, Siguranța (legendat) a speculat și a acutizat divergențele între cele

¹ National Archives and Records Administration (în continuare, NARA), <https://www.archives.gov/>, declassified 12.08.07, subject: *Hammerhead Mission* (Rumanian team), to: Mr. Robert P. Joyce.

² Robert Bishop, E.S. Crayfield, *Moscova înhață România. O mărturie occidentală din anii 1944-1947*, Editura Corint, București, 2022, p. 140.

două ramuri comuniste ca urmare a capturării arhivei Cominternului (*Secția română*).¹ Au fost devoalate abuzuri ale Moscovei contra ramurii naționale a partidului, ele fiind aduse la cunoștința unor lideri precum Lucrețiu Pătrășcanu și Gheorghe Gheorghiu-Dej, cărora li s-a explicat că „tactica” folosită de Kremlin era să-i folosească doar până la ocuparea militară a țării, urmând a fi înlocuiți cu „oamenii sovieticilor” („internaționaliști”). De altfel, aceștia cunoșteau faptul că, pe teritoriul Uniunii Sovietice, se pregăteau și instruiau diviziile politico-militare formate din dezertori și prizonieri români, precum și „Guvernul din exil” condus de gruparea „internaționalistă” alcătuită din Ana Pauker, Vasile Luca² (László Luka), Gheorghe Stoica Iacovlevici (fost Moscu Cohn), Teohari Georgescu și alții, cărora, numai lor, Stalin le-a promis „puterea și țara”.

Lucrețiu Pătrășcanu a fost preferat de Palatul Regal pentru că avea propriile nemulțumiri față de sovietici, fiindu-i refuzată cooptarea în Comitetul Central restrâns al PCdR.³ Fusese ales și pentru că trecea drept moderat, intelectual, patriot național și cu relații în lumea burgheză. Era văr primar cu colonelul Ștefan Stoica, pe atunci secretar general la Ministerul Înzestrării Armatei, și colonelul Octav Ulea, care făcea parte din Mareșalatul Curții Regale.

¹ Fond UM 0110, dosar nr. 1749, f. 650. Conform mass-media, Fondul UM 0110 a fost predat recent la CNSAS.

² Vezi și: Sorin Aparaschivei, *Vasile Luca, agent al Siguranței și spion român în Uniunea Sovietică?*, <https://historia.ro/sectiune/general/vasile-luca-agent-al-siguranței-si-spion-roman-in-564806.html>.

³ ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. 9604, vol. 4, f. 284, disponibil la www.cnsas.ro/documente/anchetă_1968.

De asemenea, generalul „Piki” Vasiliu era prieten din copilărie cu mama lui Lucrețiu Pătrășcanu (pe când locuiau la Focșani), iar tatăl lui Lucrețiu i-a fost profesor generalului Gheorghe Mihail, unul dintre organizatorii Actului de la 23 august 1944. Nu în ultimul rând, Iuliu Maniu îl agreea pe Lucrețiu Pătrășcanu, cu care încheiase un acord secret de colaborare la alegerile din 1937–1938.

Pentru a „elibera” calea lui Pătrășcanu la șefia PCdR, organele speciale române au provocat „eliminarea” lui Ștefan Foriș (István Fóris), considerat a fi „omul Moscovei” la cârma partidului. O „scurgere de informații” a dezvăluit „internaționalistilor” că Ștefan Foriș era „informator” al Siguranței. Rezidenții NKVD au mușcat „momeala” și i-au ordonat lui Emil Bodnăraș, cunoscut printre sovietici cu numele conspirativ „Emilian Ivanovici”¹, să-l aresteze în secret pe Foriș, fapt petrecut la 4 aprilie 1944, chiar după primul bombardament aliat asupra Bucureștiului. Foriș a fost ținut închis într-o casă conspirativă până la 23 august 1944.² Urmare a acestei acțiuni bine *legendate* a Siguranței, Lucrețiu Pătrășcanu și Emil Bodnăraș au fost „aleși” în CC al PCdR, unde, alături de Gheorghiu-Dej și Constantin Pârvulescu, au devenit liderii *de facto* ai „grupului comunist din țară”. Pentru prima dată după 1924, *un nucleu etnic pur românesc* se afla la conducerea superioară a PCdR. „Agenții Moscovei” fuseseră înlocuiți în partid cu „oamenii”

¹ Notă din 30 octombrie 1967 privind pe Herbert Zilber, în Fond UM 0110, dosar nr. 26, f. 28 și următ.

² Fond UM 0110, CSS (Consiliul Securității Statului), dosar nr. 2574, f. 13 (odată cu Ștefan Foriș „Marius”, din conducerea CC al PCR a fost înlăturat și Remus Kofler, instructorul partidului).

controlați de SSI, respectiv de Palatul Regal. Cred că este mai aproape de adevăr să spunem că erau cadrele pregătite de SSI ca rezervă politică pentru a conduce PCdR în poziția „internaționaliștilor”.

Ca urmare, la consfătuirea conspirativă (antigermană) din 13–14 iunie 1944, patronată de Palatul Regal, Lucrețiu Pătrășcanu a uimit când a respins *Planul insurecției* în varianta „moscovită” și a votat de partea Palatului, în ciuda faptului că, doar cu o zi înainte, el a fost „prelucrat” de curierii Moscovei să accepte planul insurecției numai în varianta propusă de PCdR¹ (care prevedea înarmarea populației, ocuparea infrastructurii critice, lupte de stradă, sabotaje etc.).

Actul de la 23 august 1944, o surpriză strategică!

Palatul Regal a trimis negociatori la Cairo, care au promis sovieticilor/Aliaților că, în jurul datei de 26 august 1944, apărarea română va înceta rezistența față de ofensiva sovietică, situație ce urma să provoace prăbușirea apărării româno-germane.

Dar, brusc, la 20 august 1944, o nesperată breșă s-a produs în apărarea germană în țara noastră. Sesizând pericolul în care se aflau forțele lor din Moldova și Muntenia, germanii au retras în secret în Ardeal (apoi spre Polonia) grosul tehnicii militare și aproximativ 200 000 de soldați. Secretul părăsirii frontului de către germani a fost păstrat chiar și față de unii membri ai conducerii armatei române.

¹ Fond UM 0110, CSS, dosar nr. 2094, f. 453 și următ.

Eugen Cristescu, șeful SSI, relatează că, la 23 august 1944, generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major, a scos *harta secretă* cu dispunerea în teritoriul român a celor 200 000 de soldați germani, fără ca la acel moment să aibă habar că „informația era exagerată”, de trei zile – deși SSI îl informase pe mareșalul Ion Antonescu că „majoritatea trupelor germane se retrăseseră în Ardeal”.¹

Se ivise astfel un *moment unic*. Dar pentru ca acesta să nu fie ratat, România trebuia să hotărască și să acționeze rapid. Avea în așteptare *armata secretă* a celor 220 000 de soldați cu care ținea în șah Ungaria. Era șansa României. Se putea părăsi „Axa” fără riscul ca germanii să ocupe cu forța teritoriul nostru național (Planul *Margarethe II*) și, foarte important, înainte să aibă loc invazia armatelor sovietice „eliberatoare”.

În acest context, regele Mihai I și cercul său de consilieri militari² au trecut la acțiune. În aceeași zi, 20 august 1944, Ion Antonescu a dat în secret *ultimatum* ministrului german în țara noastră, Manfred von Killinger, ca în *termen*

¹ ASRI, dosar nr. 48163, vol. 3, *Anchetă Eugen Cristescu*, f. 74; conform lui Traian Borcescu, până la „retragerea” din august 1944 germanii aveau în România 400 000–450 000 de soldați; în jurul datei de 20 august 1944, în țară mai erau aproximativ 80 000–90 000 de soldați germani, conf. ASRI, dosar nr. 25374, vol. 13, f. 199–200. Despre retragerea secretă a armatei germane din România, a se vedea și: Robert Bishop, E.S. Crayfield, *Moscova înhață România. O mărturie occidentală din anii 1944–1947*, *op. cit.*, pp. 61, 76–77.

² Martori ai evenimentelor de la 23 august 1944 arată că Victor Rădulescu-Pogoneanu a fost „creierul” acțiunii regale. Vezi: Robert Bishop, E.S. Crayfield, *op. cit.*, p. 320; Sorin Aparaschivei, *Șpionajul american în România 1944–1948*, Editura Militară, București, 2013, p. 284 și următ.

Istoriografia dedicată Actului de la 23 august 1944 este impresionantă și reflectă preocuparea firească a istoricilor de a descifra cât mai aproape de realitate un eveniment despre care Adolf Hitler spunea că a însemnat una dintre cele trei mari crize din ultimii ani de război, alături de pierderea Grupului de Armate „Centru” din Polonia și debarcarea din Normandia. La 80 de ani de la aceste întâmplări cruciale, vă propunem o lucrare esențială pe această temă, redactată de 18 istorici reputați, specializați în istoria secolului al XX-lea. Astfel, volumul analizează cauzele, desfășurarea și consecințele unei decizii care a schimbat istoria României. Bazându-se pe documente din arhivele române, germane, anglo-americane și sovietice și, deopotrivă, literatura memorialistică, autorii prezintă întâmplările din perspectiva tuturor celor care au contribuit la înlăturarea regimului instaurat de mareșalul Ion Antonescu.

Carte recomandată de

Historia

Partener media:

